SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

Son 7 Jild 4
2024

ISSN: 2181-1342 (Online)
Сайт: https://scienceproblems.uz
DOI: 10.47390/SPR1342V4I7Y2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 7 (4) - 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймахамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

Саидов Сарвар Атабулло ўғли – катта илмий ходим, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази, илмий тадқиқотлар бўлими.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалохонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Рахман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич - юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна - педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васила Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Карамаддиновна – психология фанлари доктори, доцент,

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович –сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич –сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI
4-jild, 7-son (IyuL, 2024). -387 bet.

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Abduxamidov Islombek
O‘ZBEKISTON AHOLISINING ROSSIYA FEDERATSIYASIDA MEHNAT MUHOJIRLIGI TARIXI 10-18

Фарманова Гульнара Комилевна
ПОДНЯТИЕ МЕТОДИКИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ НА ОБЩЕМИРОВОЙ УРОВЕНЬ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ 19-24

Индиаминова Шоира Амриддиновна
РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА В САМАРКАНДСКОМ СОГДЕ В ЭПОХУ РАННЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ 25-29

Mirzakhamdamova Dildora Zafarovna
XOTIN-QIZLAR BANDLIGINI TA’MINLASHDA FARG’ONA VILOYATIDA IPAKCHILK ORQALI KASANACHILIK VA UY MEHNATINI RIVOJLANTIRISH 30-35

Ismoilova Parvina
TURKISTON MINTAQASIDAGI INSTITUTSIONAL O'ZGARISHLAR: ROSSIYA KAPITALI UCHUN KANALLARNING SHAKLLANISHI (19-ASR OXIRI - 20-ASR BOSHLARI) 36-41

Jomurodov Lazizbek Islomovich
O‘ZBEKISTONDA TERI-TANOSIL KASALLIKLARIGA QARSHI KURASH JARAYONI 42-46

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Назарова Раъно Рустамовна, Нигматуллаева Гульчехра Нуруллаевна
ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ, КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ В СФЕРЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ 47-54

Yegamberdiyeva Xurshidaxon Alisherovna
VAGONLARDAN FOYDALANISHNING SIFAT KO’RSATKICHINI OSHIRISHNI TADQIQ QILISH 55-61

Mamadaliyev Ulug‘bek
JAHON TURIZMIDA TUROPERATORLIK FAOLIYATINING RIVOJLANISH HOLATI 62-69

Jalilov Arslon Xoshimovich
TEMIR YO‘L TRANSPORTINING INNOVASION MUHITDAGI RAQOBATDOSHLIK DARAJASINI BAHOLASH 70-75

Kamchibekov Farxod Olimjonovich
O‘ZBEKISTON HUDUDLARINING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHDA MAXSUS IQTISODIY HUDUDLAR VA KICHIK SANOAT ZONALARINING ROLI 76-82

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Djurayev Lukmon Narzullaevich
ZAMONAVIY O‘ZBEKISTON JAMIYATIDA YOSHLAR IQTISODIY MADANIYATINING TRANSFORMATSIYALASHUVI 83-87

Norkulov Ubaydulla Umarovich
MAHALLADA JINOYATLARNI ERTA ANIQLASHDA JAMOATCHILIK NAZORATINI KUCHAYTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY MEXANIZMLARI 88-92

Пулатов Шердор Нематёнович
ДОКТРИНА ЛЮБВИ АЛИШЕРА НАВАИ И МАХАТМЫ ГАНДИ 93-105

Yusupov Murodali Sunnatovich
O‘ZBEKISTON QISHLOQ XO‘JALIGIDA INNOVATSION TIZIMLARNI QO‘LLASHNING IJTIMOIY-FALSAFIY MASALALARI 106-110

Suleymanov Sarvar Sunatullayevich
O'ZBEKISTONNING YANGI DAVRGA XOS BO'LGAN MA'NAVIY TEXNOLOGIYALARNING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI 111-116

Shernazarov Ravshan Avazovich
SIYOSIY E’TIQOD: UNING TIZIMI VA FUNKSIYASINING FALSAFIY TAHLILI 117-122

Nasrullayev Ravshanxon Sirojxonovich
VATANPARVARLIKNI IJTIMOIY- MADANIY HODISA SIFATIDA AHAMIYATI 123-126

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Matkarimova Salomat Ko‘ziyevna
ALISHER NAVOIY VA HAYDAR XORAZMIY: MUSHTARAKLIK VA O‘ZIGA XOSLIK 127-133

Tairova Maxfuza Abdusattorovna
INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI MAMLAKATSHUNOSLIKKA DOIR RAMZIY VOSITALARNING TARJIMADA QAYTA IFODALANISHI 134-139

Rahimova Maftuna
LISONIY BELGI VA ASSOTSIATSIYA 140-143

Umaraliyeva Dildora Taxirjanovna
O‘ZBEK LATIFALARI, ULARNING TASNIFI VA TO‘PLASH BORASIDA OLIB BORILGAN TADQIQOTLAR 144-147

Xursanov Nurislom Iskandarovich
O‘ZBEK FRAZEOLOGIK BIRLIKLARINING PRAGMATIK TAHLILI 148-154

Umarov Umidjon Akram o‘g‘li
RAMZ AXRETIPLARINING TASNIFLANISHI VA BADIIY TAHLILI 155-159

Облоқулова Шаҳло Асрор қизи
ЗАМОНАВИЙ ЖАҲОН АДАБИЁТИДА ТАОМ ДИСКУРСИ 160-164

Nazarova Lola Maqsadilla qizi
KORPUS LINGVISTIKASI: BNC KORPUSINING FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI 165-170

Umarxonova Dilafruz Murotjonovna
“MARDLIK” VA “QO‘RQOQLIK” KONSEPTLARINING AKSIOLINGVISTIK TAHLILI 171-175

Yunusova Ganjina Rustamovna
NAZMDA YO‘L XRONOTOPINING BADIIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI 176-180

Мусаев Файзулло Оманович
АРАБ ДУНЁСИДА “МАСАЛ” ИЛМИНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА РИВОЖИ 181-186

Ubaydullayeva Dilafruz Fazliddinovna
INGLIZ VA OʻZBEK TILIDAGI "ANGER" VA "GʻAZAB " ATAMALARINING ETIMOLOGIK VA LEKSIKOGRAFIK TAHLILI 187-192

Narmuratov Zayniddin Radjabovich
FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR KOMPONENTLARI TAHLILI VA ULARNING STRUKTURAVIY MODELLARI 193-196

Masharipova Nargiza Otaxonovna
TARIXIY-BADIIY ASARLAR TARJIMASIDA DINIY VA TARIXIY SOʻZLAR TARJIMASI MUAMMOSI 197-201

Икромова Нигина Ойбековна
ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ ПЕРЕВОДА ЗАГЛАВИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ 202-207

Najmiddinova Mehrigul Najmiddin qizi
NEGATIVLIKNI IFODALOVCHI TEXNIKAGA OID TERMINLARNING QIYOSIY TADQIQI (INGLIZ VA OʻZBEK TILLARI MISOLIDA) 208-213

Eshniyazova Maysara Beknazarovna
“NAZMUL JAVOHIR” ASARIDA G’OYAVIY BADIIY POETIKA 214-221

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Саидов Акром Акмалович
ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ЖАЗОНИ ИЖРО ЭТИШ СИЁСАТИ ҲАМДА УНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ 222-230

Raimova Nargiza Doroyevna
TIJORAT MAXFIY MA'LUMOTLARINI HIMOYA QILISH: INTELLEKTUAL MULK HUQUQI SOHASIDAGI QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI 231-237

Умурзақов Жасурбек Қосимжанович
КРИПТО-АКТИВЛАР НОҚОНУНИЙ АЙЛАНМАСИ БИЛАН БОҒЛИҚ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР УЧУН ЖАВОБГАРЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 238-242

Nurmamatova Noila Doniyorovna
KONSTITUTSIYAVIY SUDLOV ORGANI TOMONIDAN FUQAROLAR VA YURIDIK SHAXSLARNING SHIKOYATINI KOʻRIB CHIQISHNING OʻZIGA XOS XUSUSIYATLARI 243-248

Mixammadjonov Jasurbek Jaxongir oʻgʻli
FUQAROLARNING TADBIRKORLIK BILAN SHUGʻULLANISH HUQUQINING XALQARO VA MINTAQAVIY HUQUQIY KAFOLATLARI 249-260

Адилбаев Бекбосын Абатбаевич
ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ВАКИЛЛИК ТУШУНЧАСИ, МОҲИЯТИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ 261-267

Турсунбоев Сардор Мурoджон ўғли
ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ ТИЗИМИДА ТЕРГОВ ТУЗИЛМАЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 268-275

Mukumov Bobur
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA GERMANIYA FEDERATIV RESPUBLIKASIDA TOVAR BELGILARINI HUQUQIY MUHOFAZA QILISH MASALALARI 276-282

Nabiev Firuz Xamidovich
INTELLEKTUAL MULK SOHASIDAGI XALQARO HUQUQIY NORMLARNI O'ZBEKISTON

RESPUBLIKASI QONUNCHILIGIGA IMPLEMENTATSIYA QILISHDA “MOSLASHUVCHANLIK” KONTSEPTSIYASINING O'RNI 283-289

Калимбетов Ерназар
ГРАЖДАНСКИЕ ПРАВА В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: ПОНЯТИЕ, ВИДЫ И СОДЕРЖАНИЕ В КОНТЕКСТЕ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ 290-297

Ibrohimov Azimjon Abdumo'min o'g'li
KORPORATSIYANI AMALDA BOSHQARUVCHI SHAXSLAR JAVOBGARLIGI 298-306

Ходжаева Ширин
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ РИСКОВ, СВЯЗАННЫХ С ПРЕДДОГОВОРНЫМИ ОТНОШЕНИЯМИ 307-317

Маматкулов Камолиддин Галабаевич
ТАҚИҚЛАНГАН ЭКИНЛАРНИ ЕТИШТИРИШ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАРНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА ИСБОТЛАНУВЧИ ҲОЛАТЛАР ВА УЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ 318-323

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Nazarova Ra’no Sidiq qizi
HUQUQBUZARLIKKA MOYIL BO‘LGAN BOLALARDA O‘Z-O‘ZINI NAZORAT QILISH KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI 324-329

Fayzullayeva Gulchexra Sharipboyevna
UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTAB O‘QITUVCHISI KASB STANDARTINING MAZMUN TAHLILI 330-341

Hamidova Laylo Kamildjonovna
OLIY PEDAGOGIK TA’LIMDA ARALASH O‘QITISH MODELLARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI 342-346

Ajiniyazova Sholpan Saparniyazovna, Uteniyazov Karimbay Kuanishbaevich
MAKTABDA KIMYOVIY MASALALARNI ECHISH BO‘YICHA MASHG‘ULOTLARNI TASHKIL ETISH SHAKILLARI 347-357

Rasulova Dilafruzxon Sharobiddin qizi
GLOBAL PEDAGOGIK SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHDA TALABALAR KOMPETENSIYASIGA METODIK YONDASHUVLAR 358-363

Kenjaboyev Sharifjon Shuxrat o'g'li
INDIVIDUAL-KABIY RIVOJLANISH – PEDAGOGLIK KASBI TARBIYASINING AJRALMAS QISMI SIFATIDA 364-369

Jalilov Umidjon Jahongirovich
OG‘IR ATLETIKA MASHQLARINING AMALGA OSHIRISH USLUBIYATI 370-375

Najmiddinova Gulnora Najmiddin qizi
OLIY TA’LIM TIZIMIDA SUN’IY INTELLEKT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMLARI 376-381

SCIENCE PROBLEMS.UZ

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari
Actual Problems of Humanities and Social Sciences
Volume 4 | Issue 7 | 2024
ISSN Online: 2181-1342

Received: 30 June 2024
Accepted: 5 July 2024
Published: 15 July 2024

Article / Original Paper

ANALYSIS OF THE CONTENT OF THE PROFESSIONAL STANDARD FOR GENERAL SECONDARY EDUCATION SCHOOL TEACHERS

Faizullayeva Gulchekhra Sharipboyevna
National center for training pedagogues in new methodologies of Samarkand region,
Head of the Department of Pedagogy, Psychology and Educational Technologies, Associate Professor (PhD)
gulchexrasharipboyevna81@gmail.com

Abstract. The professional standard for teachers aims to improve the quality of education, continuously develop their professional competencies, and ensure the effectiveness of the pedagogical process. This article analyzes in detail the theoretical and methodological foundations of the professional standard for general secondary school teachers, its main components and content, and the requirements for teachers' professional activities. Additionally, the article explains the impact and role of the professional standard on students' educational outcomes, specific areas, and the standard indicators set for teachers, based on the author's interpretation, and is enriched with recommendations for its application.

Keywords: teacher, professional standard, standard indicator, quality of education, professional competence, pedagogical process

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTAB O‘QITUVCHISI KASB STANDARTINING MAZMUN TAHLILI

Fayzullayeva Gulchexra Sharipboyevna
Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi,
Pedagogika, psixologiya va ta’lim texnologiyalari kafedrasi mudiri, dotsent (PhD)

Annotatsiya. O‘qituvchining kasb standarti ta’lim sifatini oshirish, ularning uzluksiz ravishda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va pedagogik jarayon samaradorligini ta’minlashga qaratilgan. Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchisi kasb standartining nazariy-metodologik asoslari, uning asosiy komponentlari va mazmuni, shu jihatdan o‘qituvchilarning professional faoliyatiga qo‘yiladigan talablar batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada kasb standartining o‘quvchilarning ta’limiy natijalariga ta’siri va o‘rni, ayrim sohalari va o‘qituvchiga qo‘yilgan standart ko‘rsatkichlari mualliflik talqini asosida izohlangan bo‘lib, qo‘llanilishiga doir tavsiyalar bilan boyitilgan.
Kalit so‘zlar: o‘qituvchi, kasb standarti, standart ko‘rsatkichi, ta’lim sifati, kasbiy kompetentsiya, pedagogik jarayon.

DOI: https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I7Y2024N50

Kirish. Jamiyatda raqobatbardosh kadrlarga nisbatan ijtimoiy buyurtma talablarining oshishi ta’lim berishning globallashuvi sharoitini vujudga keltiradi. Bu esa o‘qituvchilar zimmasiga yuklanish ko‘payishiga va majburiyatlarning ortishiga olib kelmoqda. Bunday holat pedagog xodimlarning faoliyatini nafaqat samarali tashkillashtirish, balki mustaqil kasbiy

rivojlanish va oʻz darajasini uzluksiz takomillashtirish zarurligini talab qiladi. Koʻpgina rivojlangan davlatlarda, jumladan, hozirda respublikamizda ham oʻqituvchining kasbiy rivojlanish trayektoriyasini yaratishi va shu yoʻnalishda oʻz xatti-harakatini toʻgʻri dasturlashi uchun kasbiy faoliyatini tartibga soluvchi asos sifatida amaliyotga kiritilayotgan me'yoriy hujjat umumiy oʻrta ta'lim maktabi oʻqituvchisining kasb standarti (keyingi oʻrinlarda – kasb standarti) hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Kasb standartlari ijtimoiy buyurtmani oʻzida aks ettiruvchi tasnifiy birliklar, talablar asosida shakllantiriladi. Bugungi kunda dunyo mamlakatlari "Ta'limning xalqaro standart tasnifi"(ISCED – International Standart Classification of Education)ga tayanib Milliy malaka ramkalarini yaratmoqdalar [3]. Ushbu hujjat turli davlatlarning ta'lim tizimi va dasturlaridagi xilma-xillik sababli, yutuqlarni qiyosiy baholash hamda xalqaro miqyosdagi maqsadlar uchun olgʻa siljishini oʻrganishda paydo boʻladigan muammoli holatlarni bartaraf etadi. ISCED – 2011-yil noyabr oyida YUNESKO Bosh konferensiyasining 36-sessiyasida qabul qilingan boʻlib[1], ta'lim tizimlarida roʻy berayotgan jarayon va uning muhim jihatlarini global miqyosda toʻgʻri tushunishni talqin qilish, xalqaro darajada taqqoslanadigan ma'lumotlarni tasniflash va taqdim etish boʻyicha konseptual hujjat sanaladi.

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish, jamiyatimizda oʻqituvchilar, pedagog xodimlarga boʻlgan hurmat-e'tiborni yanada kuchaytirish, ularning kasbiy mahoratini rivojlantirishga koʻmaklashish, xususan, oʻqituvchilar erishgan natijalarini aniq mezonlar bilan baholash, bu boradagi milliy tizim faoliyatini tashkil etishning huquqiy konseptual asoslari Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 15-maydagi "Oʻzbekiston Respublikasida Kasbiy malakalar, bilim va koʻnikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari toʻgʻrisida"gi 287-son qarorida [2] oʻzining toʻliq aksini topdi.

Kasb standarti – bu asosiy mehnat funksiyalari va ularni bajarish sharoitlarini ifodalovchi, koʻnikma darajasiga mehnat mazmuni, sifati va sharoitlariga talablarni belgilovchi standart [2] boʻlib, ta'limda asosiy harakatlantiruvchi mezon vazifasini oʻtaydi. Oʻzbekistonda oʻqituvchining kasb standarti Abdulla Avloniy nomidagi xalq ta'limi muammolarini oʻrganish va istiqbollarini belgilash ilmiy-tadqiqot instituti ishchi guruhi tomonidan Oʻzbekistondagi BMTning bolalar fondi (YUNISEF) koʻmagida ishlab chiqildi [4]. Standartni ishlab chiqishda turli mamlakatlar tajribasi oʻrganildi va xalqaro ekspertlar jalb qilindi, ta'lim sohasidagi mutaxassislar oʻrtasida keng muhokamalar va amaliy pedagoglar bilan maslahatlashuvlar oʻtkazildi. Kasb standarti zamonaviy oʻqituvchining kompetensiyalarini shakllantirishga zarur boʻlgan bilimlar, koʻnikmalar va shaxsiy xislatlar toʻplamini aks ettiruvchi va belgilovchi ma'lum doiradagi hujjat hisoblanadi" [6]. Kasb standartini amaliyotda qoʻllashga asoslangan tadqiqotimiz maqsadidan kelib chiqib, joriy qilinayotgan kasb standarti sohalari mazmuni, unda belgilangan vazifalar tahlili hamda kutiladigan natijalariga atroflicha toʻxtalishni lozim topdik.

Tahlil va talqin. Demak, pedagog – umuta'lim maktabi oʻqituvchisi kompetensiyalari kasb standarti ramkasi oʻziga xos tuzilishga ega boʻlib, boʻlimlar, faoliyat turining asosiy

[1] Izoh: ISCED dastlab YUNESKO tomonidan 1970-yillarda ishlab chiqilgan va birinchi marta 1997-yilda qayta koʻrib chiqilgan. Ushbu hujjat butun dunyo boʻylab ta'lim tizimidagi oʻzgarishlarni yanada aniqroq aks ettirish uchun vaqti-vaqti bilan yangilanib, qoʻshimcha va toʻldirishlar bilan takomillashtirib turiladi.

maqsadi, kompetensiya doiralari yoki mehnat funksiyasi, kompetensiyalar standartlari, oʻqituvchi faoliyati koʻrsatkichlari/mehnat harakatlari kabi komponentlardan tarkib topgan (1.3-rasm):

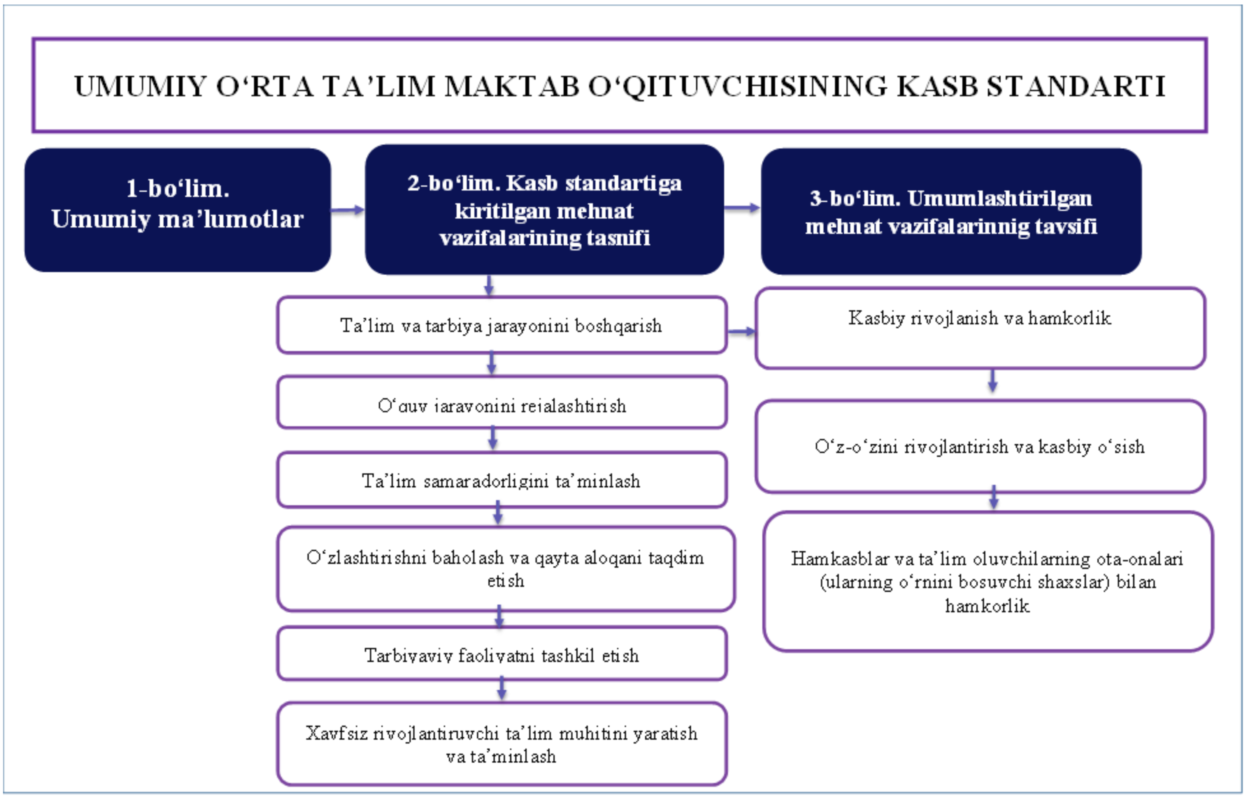

1.3-rasm. Umumiy oʻrta taʼlim maktab oʻqituvchisining kasb standarti tuzilmasi

Jumladan, 1-boʻlim “Umumiy maʼlumotlar”, deb nomlangan va faoliyat turlari keltirilgan [4], kasb standartini oʻqituvchilarga yetkazish uchun asosiy manba sifatida taqdim qilingan metodik qoʻllanmada (shuningdek, ilova qilingan “Kasb standarti”da ham) esa boʻlimlar va unga tegishli “mehnat vazifalari” tushunchalari “kompetensiya standarti” hamda soha kabi tushunchalar bilan boyitilgan. Masalan, “Kasbiy standart tuzilmasi: oʻqituvchining ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalari”, deb nomlangan umumiy maʼlumotlarni ifodalovchi birinchi boʻlim tahlili natijasida uning kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilganligi hamda oʻqituvchiga qaratilgan har bir talab kompetentlilik doirasini kengaytirishga yoʻnaltirilganligi maʼlum boʻladi [6]. Shuningdek, matnda keltirilgan standart tasnifida soha, standart koʻrsatkichi yoki kompetensiyalari kabi tushunchalarning qoʻllanilishi qoʻllanmada ilova qilingan “Umumiy oʻrta taʼlim maktab oʻqituvchisining kasb standarti” hujjatiga asoslanildi.

Mazmuniga koʻra kasb standartining 2-boʻlimi oʻqituvchining ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalariga (mehnat vazifalariga) talablarni, shu bilan birga oʻz kasbiy faoliyatida rioya qilishi zarur boʻlgan qadriyatlar toʻplamini taʼriflaydi. Kasbiy kompetensiyalar, kasbiy bilimlar, amaliy koʻnikmalar va bularga mos ravishda: kasbiy kompetensiyalarning 7 sohasi, 3- boʻlim esa ularning kengaytmasini ifodalovchi 19 standart, mehnat harakatlarining 65 koʻrsatkichi mavjud hujjat tuzilmasini tashkil etadi.

Shu oʻrinda oʻqituvchining ijtimoiy kompetensiyalari va qadriyatlariga biroz toʻxtalib oʻtsak, chunki aynan shu sifatlar XXI asrning doimiy ravishda oʻzgaruvchan sharoitida uning oʻrganish va oʻqitishga boʻlgan talablar hamda majburiyatlarga moslashishini, tayyorligini, masʼuliyat his qilishini kafolatlaydi.

Xususan, ijtimoiy munosabatlarda faollik koʻrsatish koʻnikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subyektlar bilan muloqotga kirisha olish [5] shaxsdagi ijtimoiy kompetensiyalar ekan, bizningcha, bu oʻqituvchi faoliyatiga nisbatan quyidagilarni nazarda tutadi:

- taʼlim jarayonining barcha subyektlari oʻrtasida oʻzaro munosabatlarni oʻrnatishga imkonlilik;

- turli emotsional holatlarda shaxslararo muloqot muhitini yarata olish, ziddiyalarni hal etish darajasidagi kommunikativlilik;

- oʻz fuqarolik pozitsiyasini namoyish etish hamda uni oʻquvchilarda shakllantirishda barcha imkoniyatlardan foydalana olishdagi asoslilik;

- notiqlik, ona tilidan toʻgʻri foydalanish, etiket hamda fikr bildirishdagi madaniyatlilik;

- kasbdoshlari hamda oʻquvchilardagi mahalliy hamjihatlikni anglash qobiliyati va jamoaviy birdamlik, guruhda ishlash uchun hamkorlikni amalga oshirishga qobiliyatlilik;

- taʼlim maqsadi va pedagogik, psixologik, metodik omillarga oʻz munosabatini ongli ravishda belgilash, faoliyatida boshqalarga ijobiy taʼsir koʻrsatish usuli bilan maktabdagi jarayon sifatini oshirishga ragʻbatlantirishdagi fidoyilik.

Oʻqituvchida ijtimoiy kompetentlilikning mustahkamlanishi undagi qadriyatlarning namoyon boʻlishi bilan kechadi [8; 78-b.] va pedagogdagi qadriyatlar oʻquvchiga qaratilganligi, oʻz shaxsi va kasbiy mahorat egasi hamda maktab hamjamiyatining aʼzosi ekanligiga koʻra farqlanadi.

- birinchidan, kelib chiqishi, dini, irqi va ijtimoiy holatidan qatʼi nazar oʻquvchining qadr-qimmati, shaxsi, huquq va erkinliklari, hissiyotlarini hurmat qilish, mustaqil shaxs sifatida munosabat bildirishini taʼminlash, ularning barchasi rivojlanishi va muvaffaqiyatga erishishi mumkinligiga ishonch bildirish, individualligini tan olish, uning nuqtayi nazariga koʻra dunyoni, fikr hamda qadriyatlarini idrok qilish;

- ikkinchidan, universal va oʻqituvchi kasbiga xos tamoyillarga rioya qilish, eng yuqori sifatga yoʻnalganlik, doimiy takomillashishdagi faollik, innovativlik, integrativlik, oʻzgarishlarga moslashuvchanlik, oʻzlashtirgan tajribasini tahlil qilish va kasbiy amaliyotga yangilik, oʻzgartirishlar kiritish, madaniy xilma-xillikni, adolat va xolislikni tushunish va maʼqullash;

- uchinchidan, hamkorlik, kasbiy muammolarni birgalikda hal etish, maktabning taʼlimiy, tarbiyaviy, tashkiliy rivojlanishiga masʼuliyat, maktab va mahalliy hamjamiyat hayotida oʻz oʻrniga ega boʻlish.

Kasb standarti mohiyatining keng yoritilishi oʻqituvchini kasbiy rivojlantirish borasidagi juda koʻplab tadqiqotlar uchun asos boʻladi, ushbu ishda esa oʻtkazilayotgan tadqiqot mavzusi, maqsadi hamda vazifalaridan kelib chiqib kasb standartidagi 2-boʻlim 2-sohasi hamda 3-boʻlim 6-sohasi kengroq yoritildi.

Ikkinchi boʻlim “Taʼlim va tarbiya jarayonini boshqarish”, deb nomlangan va yuqorida rasmda keltirilgan beshta sohani qamrab olgan [4] .

Birinchi soha. Oʻquv jarayonini rejalashtirish – ushbu sohada oʻqituvchi davlat taʼlim standartlari va oʻquv dasturi doirasida faoliyatni rejalashtirishi; oʻqituvchi oʻquv dasturiga muvofiq oʻquv-uslubiy majmuani (dars rejasi, konspektlar, didaktik va tarqatma materiallar) ishlab chiqishiga oid kompetensiya standartlari va har biriga tegishli faoliyat koʻrsatkichlari/mehnat harakatlari belgilangan:

- oʻqituvchi davlat taʼlim standartlari va oʻquv dasturi doirasida faoliyatni rejalashtirishi uchun quyidagi mehnat harakatlarini, yaʼni: davlat taʼlim standartlari va oʻquv dasturlarining

maqsadlariga muvofiq oʻquv rejalarini ishlab chiqish; oʻquvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlaridan kelib chiqib oʻquv dasturlarini moslashtirish (agar kerak boʻlsa); oʻz faoliyatini fanlararo korrelyatsiya va integratsiya tamoyillarini rejalashtirishni amalga oshirishi zarur;

- oʻqituvchi oʻquv dasturiga muvofiq oʻquv-uslubiy majmuani (dars rejasi, konspektlar, didaktik materiallar) ishlab chiqishda esa: oʻquvchilar bilimini baholash natijasida olingan maʼlumotlarni inobatga olgan holda, darsning aniq va oʻlchamli maqsad va natijalarini belgilab, dars rejasini ishlab chiqadi; darsning maqsadlari, oʻquvchilarning yosh xususiyatlari va oʻzlashtirishiga mos keladigan dars shakllari va usullarini rejalashtirish, tegishli oʻquv, namoyish va tarqatma materiallardan foydalanishni; dars jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalari integratsiyasini rejalashtiradi.

Xalq taʼlimi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida oʻqituvchilar uchun "taʼlim berishning zamonaviy nazariyalarini oʻzlashtirishni, pedagogik-psixologiyani tushunishni, taʼlim berishga kompetentlilik hamda shaxsga yoʻnaltirilgan yondashuvlarni egallash" va "xalq taʼlimini boshqarishda strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllarini yaratish, innovatsion gʻoyalar, ishlanmalar va texnologiyalar, sohada xalqaro tajribadan kelib chiqib, ilgʻor yutuqlardan foydalanish amaliyotini kengaytirish" [1] dolzarb vazifalardan biri sifatida ajratib koʻrsatilishi bejiz emas.

Rejalashtirish – milliy iqtisodiyotning turli darajalarida ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish va boshqarish shakllari majmuyidir [7; 370-b.]. Ushbu taʼrifdan kelib chiqsak, rejalashtirish oʻqituvchining butun boshli faoliyatiga tegishli boʻlgan, boshqa kompetensiya sohalarining muvaffaqiyatli namoyon boʻlishida asos boʻladigan eng muhim kasbiy kompetensiyasidir. U nafaqat oʻquv jarayonini tartibli oʻtkazishga, balki oʻz-oʻzini rivojlantirishning shaxsiy-kasbiy omillarida ham ahamiyatlidir.

Oʻquv jarayonini rejalashtirishda oʻqituvchining metodik kompetentliligi yuzaga chiqadi. Fanlar boʻyicha kalendar-mavzu rejasi tegishli vakolatga ega tashkilotlar tomonidan tuziladi va tasdiqlanadi, demak, oʻqituvchiga rejaning asosiy maqsadi, vazifalari maʼlum, bu esa pedagogga oʻquv predmetini batafsil rejalashtirish uchun yaxshi manbadir. Jumladan, bunda oʻquv jarayonidagi oʻz faoliyatini samarali rejalashtirish uchun mavzularni vaqt jihatdan taqsimlash tartibini bilish yetarli emas. Ushbu tartibni darsning turli shakllar va tiplarida, avval qoʻllab koʻrish, eng muhimi, fandagi har bir mavzuning oʻquv maqsadini aniqlashtirish, vazifalarini belgilash, zaruriy usullarni toʻgʻri tanlash, oʻquvchida oʻrganayotgan mavzusi uning qaysi hayotiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qilayotganini, daxldorlik, amaliyotda qoʻllay olish kabi savollariga javobni hozirlash oʻqituvchining mazmun uzatish jarayonini, dars vaqtini toʻgʻri rejalashtirishida namoyon boʻladi. Shuningdek, har bir mavzu boʻyicha dars daqiqalari mazmuni aks etgan texnologik xaritani ijodiy tuza olishi, topshiriqlar mohiyatidan kelib chiqib, baholash rubrikalarini darajama-daraja konkret ishlab chiqishi, nazariya va amaliyot birligida integrativ yondashuvni taʼminlashi oʻqituvchining bu soha kompetensiyasidagi faoliyat koʻrsatkichlarini bajarganini tasdiqlaydi.

Ikkinchi soha. Kasb standartining 2-boʻlimidagi 2-soha "Taʼlim samaradorligini taʼminlash (taʼlim dasturlarini amalga oshirish)", deb nomlanadi [4]. Mazkur sohadagi kompetensiyaviy talablar yuqorida tahlil qilingan 1-sohaning davomi, toʻldiruvchisidir, yaʼni rejalashtirishning toʻgʻri bajarilgani uning jarayonda muvaffaqiyatli qoʻllangani bilan izohlanadi.

Oʻqituvchi oʻquv jarayonini samarali tashkil qilishi uchun rejalashtirishda aniqlagan oʻquv maqsadiga yetishda belgilangan vazifalarni oʻquvchilarga yetkazishi, ushbu vazifalarni bajarishda uning qaysi talablariga javob berish baholashda yetakchi rol oʻynashini tushuntirib oʻtishi lozim. Masalan, dars mashgʻuloti yangi mavzuni oʻtishga moʻljallangan boʻlsa, kichik maʼruza va unga tegishli test boʻlishi, yoki guruhli ishlash tashkil etilib, yangi mazmun oʻquvchilar tomonidan mustaqil oʻzlashtirishga qaratilganligi singari. Umuman olganda, standartning 2-sohasini jadvalda mualliflik talqinida quyidagicha tahlil qilish mumkin (1-jadval):

1-jadval.

Umumiy oʻrta taʼlim maktab oʻqituvchisi kasb standartining 2-soha tahlili

2-soha	**Taʼlim samaradorligini taʼminlash (taʼlim dasturlarini amalga oshirish)**
2.1-standart va koʻrsatkichlar mazmuni	***Oʻqituvchi oʻquv jarayonini samarali tashkil qiladi***
	Dars maqsadlari asosida oʻquvchilar uchun erishimli vazifalarni belgilaydi:
	- mashgʻulot avvalida aniq, sodda va ravon uslubda darsning maqsadi yetkaziladi;
	- baholash tizimini tushuntiradi;
	- bajariladigan vazifalar ketma-ketligi va mohiyati bilan tanishtiradi;
	- ishchi muhitni yaratish maqsadida oʻquvchilardan dars jarayonidagi tushuntirishlar qanday taʼsir qilganligini aniqlab oladi.
	Dars mavzusiga mos keladigan namoyish va tarqatma materiallaridan foydalanadi:
	- oʻquv maqsadi va dars tipiga koʻra, koʻrgazmali va tarqatma materiallarni tayyorlaydi;
	- koʻrgazma materiallarini darsning barcha elementlariga: mavzu, maqsad, vazifa, faoliyat va baholashga, tarbiyaviy jihatdan milliy mentalitetga mosligini taʼminlaydi;
	- mazmunan oʻquvchining yosh va individual xususiyatlariga javob berishini rejalashtiradi;
	- namoyish materiali aniq koʻrinishga ega boʻlishi va oʻquvchining bor diqqatini koʻrgazmali qurolga qaratishga erishadi.
	Darsda vaqtdan oqilona foydalanadi:
	- darsning mantiqiy algoritmi, yaʼni egiluvchan, tizimli rejasi tuziladi;
	- vaqt taqsimotida oʻquvchilarning tayyorgarlik darajasi, salohiyati, mustaqilligi, darsning har bir qadamini batafsil bayon etishni inobatga oladi;
	- amalda rejaning ishlash surʼatini kuzatadi va yanada takomillashtirib boradi.
	Taʼlim jarayonini qoʻllab-quvvatlash va taʼlimiy muammolarni hal qilishda AKTdan foydalanadi:

	- oʻzining texnologik kompetentligini rivojlantirib, oʻquvchilarda raqamli kompetensiyalarni shakllantirib boradi;
	- oʻquvchining yosh xususiyatlariga (SanPin talablariga rioya qilgan) mos daqiqalarda AKTdan foydalanib darsni tashkil qiladi.
	Oʻquvchilar bilimini baholash natijasida olingan bilimlar asosida darsni tashkil etish va ta'lim berishdagi yondashuvlarining samaradorligini tahlil qiladi.
2.2-standart va koʻrsatkichlar mazmuni	***Pedagog oʻquv maqsadlari va oʻquvchilarning yoshi xususiyatlariga mos oʻqitish usullari va yondashuvlarini tanlaydi va qoʻllaydi***
	Oʻqitishning faol usullaridan foydalanadi (frontal ta'lim ustun boʻla olmaydi):
	- faollashtiruvchi usullarni ta'limiy maqsadga yoʻnaltiradi;
	- vaziyatlarga yechim topishga, guruhga boʻlish, izlanish, mustaqil ishlash, muammoni oʻrganish, jarayonda oʻqish, savollar berish, muhokama qilish, axborotni qidirishga imkon yaratadi;
	- vaqtni toʻgʻri boshqaradi.
	Umumiy oʻrta ta'limning ta'lim standartlarida belgilangan oʻquvchilarning asosiy kompetensiyalari va hayotiy koʻnikmalarini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan usullardan foydalanadi:
	- oʻquvchilarda tayanch kompetensiyalarni va hayotiy koʻnikmalarni turli usullarda oʻqitish bilan rivojlantirishi koʻzda tutilgan elementlari, vositalari orqali shakllantiradi (masalan: muammoga, loyihaga, shaxsga, jarayonga, natijaga asoslangan oʻqitish).
	Oʻquvchilarning jamoaviy va loyihaviy ishlarini tashkil etadi:
	- oʻqituvchi loyihaga asoslangan oʻqitish boʻyicha trenerlik kursida oʻqiydi;
	- oʻquvchilarni birgalikda guruhlarda loyiha bajarishga oʻrgatadi va ushbu yondashuvda muammoga, tadqiqotchilikka, izlanishga asoslangan oʻqitish usullarini tizimlashtiradi.
	Oʻquvchilarga metakognitiv strategiyani oʻrgatishda turli yondashuvlardan, jumladan, rejalashtirish, nazorat qilish va oʻz-oʻzini baholash koʻnikmalaridan foydalanadi:
	- oʻquvchini oʻquv faoliyatini mustaqil bajarilishini ta'minlovchi maqsad qoʻyish, natija belgilash, tanqidiy qikrlash, kreativlik, qiyoslash, anglash, bashoratlash, oraliq qadamlar algoritmini tuzish, refleksiyalash kabi kognitiv strategiyalarga oʻrgatadi.
2.3-standart va koʻrsatkichlar mazmuni	***Oʻqituvchi oʻquvchilarni jarayonga faol jalb qiladi, ularda oʻqishga motivatsiyani yaratadi***
	Oʻquvchilarga individual ta'lim ehtiyojlaridan kelib chiqib, oʻz vaqtida differensial yordam beradi:
	- oʻqituvchi darslarida shaxsga asoslangan oʻqitishning element va vositalaridan unumli foydalanadi

	- sinfning qiziqish va ehtiyojlarini oʻrganadi, ularga mos tabaqalashgan topshiriqlar yaratish kabi usullardan foydalanadi.
	Dars mavzusini amaliyot bilan (hayotdagi misollar yordamida) bogʻliqligini koʻrsatadi:
	- oʻqituvchi doimiy ravishda nazariyani amaliyot bilan bogʻlaydi, maktabdagi fanlar oʻquvchini hayotga oʻrgatuvchi fan ekanligini singdirib borad;
	- oʻquvchilarda har bir fan hayotida nima uchun kerakligi haqidagi savolga aniq javobni shakllantiradi, atrofdagi voqelikdan bilimlar manbayi sifatida foydalanishga oʻrgatadi.
	Dars davomida har bir oʻquvchiga oʻz gʻoyalari va qarashlarini ifoda etish imkoniyatini beradi:
	- sinfda kollaborativlikni ta'minlovchi muhit yaratadi, yoʻnaltiruvchi savollar orqali kreativlikka oʻrgatadi;
	- bevosita va bilvosita muloqotning turli vaziyatlari orqali oʻquvchining kommunikativ kompetentliligini rivojlantiradi.
	Oʻquvchilar darsga faol qatnashishini motivatsiyalashda ularning shaxsiy qiziqishlaridan foydalanadi.
	Oʻquvchilarni darsga qiziqtirishda turli usullardan foydalanadi:
	- oʻquvchi motivatsiyasini oshirishga qaratilgan barcha usullardan foydalanadi va ta'lim jarayonida ishonch, sabr-toqat, xavfsizlik, erkinlik va mas'uliyatni shakllantiruvchi psixologik muhitni yaratadi.
	Sinfda samarali muloqotni ta'minlaydi:
	- oʻqituvchi oʻquvchida kompetentlilik, muomala madaniyati rivojlanishi uchun namuna boʻladi.

Standartning yuqorida izohi keltirilgan 2-sohasi oʻqituvchi faoliyatida oʻz-oʻzini rivojlantirishning natijasi sifatida namoyon boʻladi, degan xulosa bilan uni batafsilroq izohlash lozim koʻrildi.

Uchinchi soha. 2-boʻlimning 3-sohasi "Oʻzlashtirishni baholash va qayta aloqani taqdim etish", deb nomlangan [4]. Ushbu qism: oʻqituvchi zamonaviy nazariyalarni bilishi va qoʻllashi; oʻqituvchi muntazam ravishda oʻquvchilarning ta'limiy yutuqlarini baholashi va tahlil qilishi; oʻqituvchi oʻquvchilarga ularning yutuqlari toʻgʻrisida ma'lumotni taqdim etishi, ularni oʻqishni davom ettirishga va rivojlanishga motivlashtirishi; oʻqituvchi oʻquvchilar oʻqishda duch keladigan qiyinchiliklarni kuzatishi va tavsiflashi, zarurat paytida tegishli sohadagi mutaxassisga murojaat qilishi kabi kompetensiya standartlari va oʻnta faoliyat koʻrsatkichlari/ mehnat harakatlarini oʻz ichiga oladi.

Aslida baholashning diagnostik, formativ, summativ kabi usullari mavjud boʻlib, bular shakl va xususiyatlariga, ifodalanish mohiyatiga koʻra, bir necha xil namoyon boʻladi. Har qanday baholash turi oʻtkazilganda, uning mezonlari aniq va tushunarli boʻlishi yoki oʻqituvchining baholash rubrikalarini tushuntirishga doir xatti-harakatni doimiy bajarishi muhim, chunki baholash oʻzlashtirilganlikni aniqlaydi, oʻquvchida motivni barqarorlashtiradi, qayta aloqani vujudga keltiradi. Kamchiliklarni bartaraf etishga, yutuqlarini esa oshirib borishga koʻmaklashadi.

4-soha. Kasb standartining 4-sohasi “Tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish”, deb nomlanib, ikkita: “Oʻqituvchi tarbiyaviy ta’lim oluvchilarning rivojlanishiga va ijtimoiy me’yorlar shakllanishiga koʻmaklashuvchi turli shakllarda tashkil etadi” va “Oʻqituvchi tarbiyaviy faoliyatni qadriyatlarni rivojlantirib va tarbiyaviy ishlarni interfaol shakl va usullarini qoʻllab olib boradi” [4], kabi kompetensiya standartlarini oʻz ichiga oluvchi katta mazmunni oʻzida ifodalagan.

Ushbu soha oʻqituvchidan nafaqat fan egasi boʻlishni, balki oʻquvchining tarbiyaviy ehtiyojlarini aniqlay olish, emotsional-qadriyatli sohasini rivojlantirish, odob-axloq qoidalariga oʻrgatish, oʻyin, oʻquv-tadqiqot hamda boʻsh vaqtlarini samarali tashkil etish, tarbiyaviy ishlarning zamonaviy, interaktiv usullarini qoʻllay bilish, oʻquvchilarning dini, jinsi, yoshi, madaniy va individual xususiyatlarini hisobga olish, oʻquvchilarni volontyorlik ishlariga oʻrgatish, ziddiyatli vaziyatlarda pisxologik bilimlarga ega boʻlish, ijobiy muhit yaratish, oʻz bagʻrikengligi namunasida oʻquvchilarda bagʻrikenglik, sabr-toqat, qat’iyat, axloqiy me’yorlar va hayotga tayyorgarlik koʻnikmalarini shakllantirish, kognitiv faollik, mustaqillik, tashabbuskorlik, ijodkorlik, fuqarolik pozitsiyasi, mehnatga layoqati, sogʻlom va xavfsiz turmush tarzi madaniyatini rivojlantirish mazmunidagi faoliyat koʻrsatkichlari/mehnat harkatlarini amalga oshirishni talab qiladi.

5-soha. 2-boʻlimning yakuniy sohasi sanaladi hamda “Xavfsiz rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish va ta’minlash” [4], deb nomlanadi. Bunda oʻqituvchining ijtimoiy, psixologik, innovatsion, integratsion kompetentliligi muhim rol oʻynaydi. Ushbu soha “Oʻqituvchi barcha oʻquvchilar uchun psixologik va jismoniy xavfsiz muhitni yaratadi”, “Pedagog sinfni samarali boshqaradi va ta’limiy muhitni oʻquvchilar ehtiyojlariga moslashtiradi”, “Pedagog oʻquvchilarda fuqarolik kompetensiyalar va mediasavodxonlikni shakllantiradi” kabi kompetensiya standartlarini qamrab olgan.

Bu soha standartlari mazmunining qisqa ta’riflaridan kelib chiqsak, oʻqituvchi oʻquvchi uchun sinfda mehr va ishonch zanjirini, jinsi, millati, tili, dini, ijtimoiy holati yoki alohida ehtiyojlaridan qat’i nazar tenglik imkoniyati asosida inklyuziv ta’lim muhitini yaratish, nizoli vaziyatni yechish, shuningdek, oʻzi uchun xavfsizlik qoidalariga rioya qilish mohiyatini tushuntirish, ehtiyojga mos aniqlikda sinfni boshqarish, ta’limni individuallashtirish, odob-axloq qoidalariga oʻquvchilarning rioya etishlarini ta’minlash, fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish va ommaviy axborot vositalaridan foydalanish madaniyatini rivojlantirish kabi mehnat harakatlarini amalga oshirishi zarurligi ta’kidlangan.

Kasb standartining uchinchi boʻlimi “Kasbiy rivojlanish va hamkorlik”, deb nomlangan va standart mazmuni davomiyligidagi ikkita sohani oʻzida ifodalagan (2-jadval).

2-jadval.

Umumiy oʻrta ta’lim maktab oʻqituvchisi kasb standartining 6-soha tahlili

6-soha	Oʻz-oʻzini rivojlantirish va kasbiy oʻsish
6.1-standart va koʻrsatkichlar mazmuni	***Oʻqituvchi butun hayot davomida oʻqishning muhimligini anglaydi va kasbiy rivojlanish uchun turli imkoniyatlardan foydalanadi***
	Muntazam malaka oshirish kurslaridan oʻtadi:
	- oflayn va onlayn shaklda uzluksiz kasbiy rivojlantirish kursida oʻqiydi hamda tegishli sertifikat oladi;
	- oʻz kasbiy darajasini oshirib borish majburiyatini his qiladi;

	- fandagi yangiliklar va dolzarb muammoga bagʻishlangan qisqa va uzoq muddatli kurslarda taʼlim oladi.
	Seminar va treninglarda, shuningdek, kasbiy rivojlanishni taʼminlashga qaratilgan boshqa tadbirlarda qatnashadi:
	- oʻz ehtiyojlariga mos ravishda, kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan treninglar tanlaydi;
	- zamonaviy tendensiyalar, kasb standartlariga nisbatan refleksiyasi, kasbiy malaka darajasini anglaydi.
	Maqsadi ishni takomillashtirish va tajriba almashishdan iborat boʻlgan maktabning "uslubiy kengashlar"ida qatnashadi:
	- uslubiy birlashma va metodik kengash ishida bevosita ishtirok etadi;
	- oʻz kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi, hamkasbiga metodik yordam koʻrsatadi;
	- metodik birlashma doirasidagi hamkorlikda uslubiy ishlarni bajaradi, turli usullar, vositalar, shakllar, mezonlar yaratadi.
6.2-standart va koʻrsatkichlar mazmuni	***Oʻqituvchi hamskasblari bilan hamkorlikda tajriba almashish va oʻzining kasbiy mahoratini oshirish uchun ishlaydi***
	Oʻzaro darslarda qatnashadi, ularni tahlil qiladi, undan oʻzining kasbiy faoliyatida foydalanadi:
	- oʻz amaliyoti bilan bogʻliq xulosalar chiqarishi uchun oʻqituvchi oʻz hamkasbining darslarini kuzatadi;
	- maktabda ustoz-shogird anʼanasida faol boʻlib, yuqori tajribaga ega boʻlgan oʻqituvchilarning mahoratini oʻrganadi, amaliyotida qoʻllaydi;
	- oʻqitish amaliyotini yaxshilash imkonini beruvchi qayta aloqani taqdim etadi.
	Oʻz tajribasini namoyish etish uchun ochiq darslarga tayyorgarlik koʻradi va oʻtkazadi:
	- oʻqituvchi ochiq darsga nazariy, amaliy-metodik, psixologik jihatdan, shuningdek, ochiq darsdan keyingi muhokamalar(tanqidiy fikrlash)ga va bildirilgan fikrlarni qabul qilishga oʻzini hozirlaydi, tayyorgarlik koʻradi;
	- darsdan keyin hamkasblariga oʻz maqsadini, dars oʻtish usullarining mantiqiy ketma-ketligini dalillaydi.
6.3-standart va koʻrsatkichlar mazmuni	***Oʻqituvchi oʻz kasbiy rivojlanishini, oʻz ishini oʻzi tahlil qilish va oʻzi baholash asosida rejalashtiradi va amalga oshiradi***
	Doimiy ravishda fanga oid adabiyotlar bilan tanishib, yangi bilimlarni amaliyotda qoʻllaydi:
	- oʻqituvchi oʻz faniga doir ilmiy, uslubiy va boshqa adabiyotlarni oʻrganadi, ishonchli manbalarni tanlaydi, tahlil qiladi, zamonaviy oʻqitish nazariyasi va yangi tendensiyalar bilan tanishadi;

	- olgan ma'lumotlarini qayta ishlaydi, o'rgangan ilg'or tajriba usullarini, dasturiy ta'minot, metodik innovatsiyalarni o'z amaliyotida qo'llab, tegishli xulosalar chiqarib boradi;
	- bugungi ta'lim muhitini fanlararo integrativlikda tashkil etish zaruriyatidan kelib chiqib kundalik faoliyatida, ta'lim natijalarining samaradorligini oshirishda foydalanadi.
	O'zining ta'lim faoliyatini (kuchli va zaif tomonlarini) yetarlicha baholaydi va kasbiy rivojlanish ehtiyojlarini belgilay oladi:
	- o'qituvchi o'z-o'zini diagnostika qilish orqali kasbiy qiyinchiliklarining sabablarini muntazam aniqlab boradi;
	- o'qituvchining kasb standarti talablari bo'yicha o'zini tahlil qilib boradi, o'z-o'zini baholash xaritalarini izlaydi, o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlarni tashxislash ishlarini olib boradi.
	Mustaqil ta'lim rejasini va uni amalga oshirgandan so'ng hisobotini tuzadi:
	- har bir o'qituvchida mustaqil ta'lim rejasining mavjud bo'lishi muhim ekanligini inobatga olib, o'zining individual shaxsiy-kasbiy rivojlanish trayektoriyasini tuzadi;
	- rejaning o'z yo'nalishi va faoliyatiga mos bo'lishini ta'minlaydi, maqsad, vazifa aniq hamda mos ravishda kutiladigan natijalarni belgilaydi, o'z-o'zini takomillashtirishdagi turli shakllarning algoritmik harakatlarini tuzadi.
	O'zining ish amaliyotida kerakli o'zgarishlarni amalga oshiradi:
	- o'qituvchi har bir darsi davomida o'quvchilar bilan qayta aloqani, ularda refleksiyani shakllantirishning yo'llarini izlaydi, o'z darsini va uning o'quvchilarga ta'sir darajasini kuzatadi;
	- doimiy tajribasini o'rganish, o'z natijalarini tahlili qilish asnosida o'quvchilarni motivatsiyalash usullariga o'zgartirishlar kiritib boradi; ular bilan ishlashning turli shakllarini (kichik guruhlarda, juftliklarda ishlash v.h.) qo'llaydi;
	- o'quvchini formativ baholashga qaratilgan turli rubrikalar ishlab chiqadi, o'quvchilar muhokamasiga o'z-o'zini baholash jrayonini kiritadi.

Kompetensiyaning ushbu "O'z-o'zini rivojlantirish va kasbiy o'sish" sohasi tadqiqotimizda belgilangan kasb standartini amaliyotda qo'llash uchun asosiy mazmun va yo'nalishni ifodalaganligi sababli kengroq izohlash va unga munosabat bildirishga urindik.

7-soha. Kasb standartning 7-sohasi "Hamkasblar va ta'lim oluvchilarning ota-onalari (ularning o'rinini bosuvchi shaxslar) bilan hamkorlik", deb nomlangan [4]. Xususan, "O'qituvchi bolalar rivojlanishi manfaatida ota-onalarni maktab bilan hamkorlik qilishning turli shakllariga jalb qiladi", "O'qituvchi o'quv tarbiyaviy masalalarni bajarish maqsadida hamkasblari va mutaxassislar bilan hamkorlik qiladi" kabi kompetensiya standartlarini, shu bilan birga o'quvchilarning ota-onalarini (ularning o'rnini bosuvchi shaxslarni) ta'lim jarayoniga, sinf va maktab hayotiga jalb qilish, tegishli mutaxassislar bilan hamkorlikda o'quvchining individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashtirish va natijalarga erishish vazifalarini amalga oshirish,

oʻquvchilarni hayotga tayyorlashda tarbiyaviy muammolarni hal qilishda boshqa pedagog xodimlar, mutaxassislar, jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik qilish singari faoliyat koʻrsatkichlari/mehnat harakatlari taqdim qilingan.

Xulosa. Kasb standartida belgilangan har bir mehnat vazifasi mehnat harakatlari, zarur koʻnikmalar, zarur bilimlar va boshqa tavsiflar oʻziga xos ma’no-mazmunga ega boʻlgan xarakteristikani tashkil etadi.

Xulosa qilib aytganda, kasb standartining amaliyotga kiritilishi va natijadorligi belgilangan kompetensiyalarning oʻqituvchi kasbiy faoliyatida qay darajada namoyon boʻlishi bilan bogʻliq. Ushbu jarayonda pedagog xodim oʻzida mavjud bilim, malaka, tajriba va amaliyotni nafaqat integratsiyalashi, balki kasb standartlari talablariga javob berish uchun zaruriy koʻnikmalarni egallab borishi zarur.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi “Oʻzbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida”gi PF–5712-son Farmoni. – QHMMB, 29.04.2019. 06/19/5712/3034-son.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 15-maydagi “Oʻzbekiston Respublikasida Kasbiy malakalar, bilim va koʻnikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari toʻgʻrisida”gi 287-son Qarori. – QHMMB, 16.05.2020. 09/20/287/0595-son.
3. Международная стандартная классификация образования МСКО-2011. – UIS, P.O. Box 6128, Succursale Centre-Ville Montreal, Quebec H3C 3J7 Canada, 2013. – 89 с.
4. Umumiy oʻrta ta’lim maktab oʻqituvchisi kasb standarti. Oʻzbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligining 2021-yil 8-fevraldagi 43-IC-son buyrugʻi (R.003.043.0964/B-21 raqami bilan roʻyxatga olingan).
5. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta’limi oʻqituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.
6. Umumiy oʻrta ta’lim maktab oʻqituvchisi faoliyatida kasbiy standartni qoʻllash // Oʻqituvchi va uslubiyatchilar uchun qoʻllanma. Mualliflar jamoasi. – T., 2022. – 131 b.
7. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. 3-jild / Tahrir hay’ati: T.Mirzayev va b.; OʻzR FA Til va adabiyot instituti. – T.: “Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 688 b.
8. Фоменко С.Л. Научно-методическое обеспечение становления педагогического коллектива как субъекта реализации компетентностной модели образования: теория и практика. – М.: “АПК и ППРО”, 2011. – 246 с.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОИЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 7 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).